

BOŠKO KNEŽIĆ

“DA SEBENICO UN FIGLIO VINDICE
NEL BRONZO ASCOLTA...”:
NIKOLA TOMMASEO OD KNJIŽEVNOG UZORA
DO POLITIČKE IKONE

1. Uvod

Nikola Tommaseo (Šibenik 1802.-Firenca 1874.), najplodniji talijanski pisac 19. stoljeća, “središnja ličnost dalmatinskog otočenta”,¹ *il dispettoso dalmata*, rodonačelnik ideje o dalmatinskoj naciji te jedan od tvoraca suvremenoga talijanskog jezika,² još je za života simbolički postavljen na tron demoralizirane i nacionalno dezorijentirane

(¹) Mate Zorić, *Stjenovita dionica hrvatske književnosti. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*. Uredile Nedjeljka Balić-Nižić i Sanja Roić. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2014, str. 111.

(²) Navodimo samo neke od mnogobrojnih epiteta kojima bismo mogli opisati Tommaseovu policentričnu pojavu koja je dominirala dalmatinskom i talijanskom književnom i kulturno-društvenom pozornicom sredinom 19. stoljeća. Književnim i društveno-političkim djelovanjem “slijepca iz Šibenika”, kao i percepcijom i odjecima njegove misli bavili su se mnogobrojni domaći i strani talijanisti i komparatisti poput Mate Zorića, Sanje Roić, Živka Nižića, Nedjeljke Balić-Nižić, Raffaella Ciampinija i Francesca Brunija, stoga smatramo nepotrebnim ponavljati anagrafske i bibliografske podatke, već upućujemo na radove spomenutih autora. Kao neobjavljenu zanimljivost donosimo zapis s Tommaseova krštenja zabilježen u matičnoj knjizi rođenih (1788.-1812.) Župe sv. Jakova iz Šibenika na stranici 127: *Anno Domini 1802 die 16 Mensis Octobris. Ego Fr. Antonius Tommaseo Guardianus Min. Conventualium S. Francisci, permissione obtenta a Rev.mo Domino Archidiacono Michaelae Forlani Parocho S. Spiritus baptizavi in Baptisterio huius Insignis Cathedralis Ecclesiae Divi Jacobi, Infantem natum die nona mensis huius octobris, ex legitimis conjugibus, videlicet Nob. D.o Hieronymo Tommaseo et D.a Catharina Chevessich in dicta Parochia moram habentibus, cui nomina imposita fuerunt: Nicholas Maria. Patrini fuerunt D.us Antonius Milcovich et D.a Taddea Giadrov conjux D.i Francisci Collazio.*

Dalmacije kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, koja u spomenutom razdoblju ima status posebne pokrajine pod izravnim utjecajem Beča, pod čiju je vlast, nakon četiristoljetne vladavine Venecije te kratkim periodom austrijske i francuske uprave, potpala 1814. godine.

Brojni se znanstveni prilozi posvećeni ocjeni Tommaseove književne i društveno-političke ostavštine temelje na analizi primarne građe, Šibenčanovih spisa, djela i polemičkih članaka³ nastalih za njegova života, u kojima su stavovi, iako često proturječni kad ih promatramo s vremenskim odmakom od nekoliko desetljeća, vrlo jasno i nedvosmisleno artikulirani. Cilj ovog rada je analiza nekih pjesničkih i proznih priloga, objavljenih u dalmatinskoj periodici na talijanskom jeziku⁴ u razdoblju od 1889. do 1919. godine, posvećenih Tommaseu i njegovu spomeniku podignutom 1896. godine u šibenskom gradskom parku. Autori spomenutih uradaka, često politički motiviranih i prepunih ideologema, u velikoj mjeri pokazuju nedosljednost prema Tommaseovim stavovima, stoga je jedan od osnovnih zadataka ovog rada jasna distinkcija realne slike o Tommaseovim zaslugama na književnom, društvenom i političkom polju od mitskog pristupa koji su primjenjivali pojedini autori manipulirajući Tommaseovim mislima i stavovima iskorištavajući ih u dnevno-političke svrhe.

(³) Kao primjer navodimo javnu polemiku između Tommasea i Natka Nodila, vođenu u novinama "Il Nazionale" i "La Voce Dalmatica" 1862. godine, potaknutu pitanjem uvođenja narodnog jezika u javnu upotrebu u sudskim procesima, i Tommaseove antiunionističke spise o dalmatinskom pitanju iz 1861. godine: *Ai Dalmati, Via facti, la Croazia e la fraternità, La parte pratica della questione, Dello statuto ungherese e croato se possa alla Dalmazia applicarsi i La questione dalmatica riguardata ne' suoi nuovi aspetti*.

(⁴) Abecednim redom, riječ je o sljedećim periodikama: "Corriere della Dalmazia, II". Direttore: Raimondo Desanti. Zara 1919.-1920.; "Dalmata, II. Giornale politico, economico, letterario". Redattore responsabile: Luigi de Negovetich. Stabilimento Tipografico S. Artale, Zara 1866.-1916.; "Epidauritano, L'. Lunario raguseo". Gabinetto di lettura. Tipografia Serba Ragusea, Ragusa 1896.-1915.; "Nuovo Cronista di Sebenico, II". Editore e compilatore: Vincenzo Miagostovich. Trieste – Sebenico 1893.-1898.; "Rivista Illustrata, La". Vitaliani editore e redattore responsabile. Tipografia Vitaliani & figli, Zara 1893.-1899.; "Voce Dalmatica, La. Giornale politico-letterario". Gerente responsabile: Luigi Lorenzutti, direttore responsabile: Gaetano Feoli. E. de Schoenfeld & Co., Zara 1918.-1919.

2. Dalmacija

Dalmaciju draga, tebi nije nikada bio život vlastit; jur od mnogo si vremenâ vučena za kolima drugih naroda. Rado bih ja umr'o, kad bih ti mogao ostaviti spomenku milovanja i ljubavi svoje, kad bih se mogao ufati, da ćeš biti prsten zlatnih veriga, koje valja da slobodno svežu sve kćeri slavenske matere naše.⁵

Ovim je stihovima Tommaseo u *Iskricama*,⁶ svojem najkompleksnijem ostvarenju na hrvatskom jeziku, opisao sudbinu svoje rodne Dalmacije, zemlje na razmeđu Istoka i Zapada u kojoj je vidio ulogu posrednice, mosta među različitim kulturama i civilizacijama. Arkadijska slika Tommaseove Dalmacije kao otočanteske romantičarske pokrajine, zemlje dvaju ravnopravnih naroda, jezika i vjerskih rituala, nastala na temelju mladenačkih uspomena i impresija,⁷ pronalazi svoj kontrapunkt u slici Dalmacije nastaloj na temelju priloga objavljenih u dalmatinskoj periodici u godinama nakon njegove smrti. Može se dakle govoriti o dva prikaza Dalmacije, dvije semiosfere⁸ koje nisu nikad istovremeno egzistirale, ali koje Tommaseo opkoračuje, u prvom slučaju kao njezin aktivni sudionik, a u drugom kao sveprisutni neosporni autoritet, *deus ex machina*. Prvu dalmatinsku semiosferu vremenski možemo smjestiti u razdoblje od 1861. godine, kad

(⁵) Nikola Tommaseo, *Iskrice*. Matica Hrvatska, Zagreb 1888, str. 10.

(⁶) Osim *Iskrice* koje je Kukuljević posredstvom Špire Dimitrovića objavio 1844. godine u Zagrebu u najvažnija Tommaseova djela napisana na hrvatskom jeziku ubrajamo elegiju posvećenu majci *Vidio sam zvizdu nove svitlosti*, rukopisna djela *Pjesme puka dalmatinskoga* i djelo *Spisi starog kaluđera*. Za detaljnije podatke o objavljivanju *Iskrice* vidi Mate Zorić, *Intorno alle "Scintille" di Niccolò Tommaseo*, "Studia Romanica Zagrabiensia", 4 (1957), str. 53-60; Isti, *La Prefazione ai "Canti del popolo dalmata" di Niccolò Tommaseo*, "Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", 38 (1974), i Niccolò Tommaseo, *Scintille*. Red. def. a cura di Mate Zorić, "Studia Romanica Zagrabiensia", 4 (1957), str. 60-89.

(⁷) Tommaseo vrlo rano, 1811. godine s napunjenih devet godina, odlazi iz roditeljske kuće u Šibeniku na školovanje u splitsko sjemenište na Spinutu odakle 1823. godine seli u Italiju. U Dalmaciju se prvi put vraća tek 1839. godine, nakon majčine smrti.

(⁸) Utemeljitelj pojma semiosfera ruski je semiolog Jurij Mihajlovič Lotman, koji pojam objašnjava kao homogeni semiotički kontinuum, semiotički prostor izvan kojeg nije moguća semioza, usp. Jurij Mihajlovič Lotman, *La Semiosfera*. Marsilio, Venezia 1985, str. 58.

Tommaseo lansira ideju o postojanju dalmatinske nacije (*nazione dalmata* ili *nazione slavo-dalmata*) koja se potom razvija pod okriljem Autonomaške stranke, pa do 1900. godine, koja predstavlja simboličku prekretnicu u pogledu na ideju o postojanju dalmatinske nacije koja, na udaru hrvatskih i talijanskih nacionalnih ideja, opstaje u svom izvornom obliku tek među ponekim Tommaseovim sljedbenicima. U razdoblju prve semiosfere talijanska manjina i hrvatska većina uglavnom su funkcionirale kao homogena semiotička personalnost koja se 1900. godine polako počinje dijeliti po principu nacionalnih markera, što će u konačnici rezultirati njezinim urušavanjem i stvaranjem dvije nove, u potpunosti nacionalne semiosfere. Posebnost tih semiosfera podignutih na ruševinama ideje o jedinstvenoj dalmatinskoj naciji leži u činjenici da one dijele zajednički životni prostor zbog čega je nemoguće jasno povući granicu⁹ koja ih dijeli, kao što je to bilo moguće u razdoblju prve semiosfere u kojoj je Dalmacija funkcionirala kao reciprocitet Italiji i prekovelebitskoj Hrvatskoj i gdje je granicu predstavljalo s jedne strane Jadransko more, a s druge Velebit. Riječ je dakako o kulturološkom prostoru koji će poprimiti teritorijalni karakter tek nakon Rapalskog ugovora 1920. godine i fašističke okupacije 1941. godine pa će sukladno tome i granica poprimiti prostornu odrednicu koja će fizički dijeliti Italiju od tadašnje Kraljevine Jugoslavije.

Tommaseov lik i djelo su, kao što je već spomenuto, imali status mita koji se ne može sagledavati bez konteksta jer “mit nije riječ koja je nikla iz prirode već riječ koju je odabrala povijest”.¹⁰ Ranije spomenute semiosfere u ovom slučaju funkcioniraju kao kontekst unutar kojeg se trebaju promatrati pojedini prilozi koji, uvjetovani društvenom i političkom zbiljom, odražavaju stanje na književnoj, društvenoj i političkoj pozornici u Dalmaciji.

(⁹) Služeći se Lotmanovom definicijom, semiotičku granicu definiramo kao “la somma dei filtri semiotici di traduzione. Passando attraverso questi, il testo viene tradotto in un'altra lingua (o lingue) che si trovano fuori dalla semiosfera data”, Jurij Mihajlovič Lotman, *La Semiosfera*, cit., str. 59.

(¹⁰) Roland Barthes, *Miti d'oggi*. Einaudi, Torino 2014, str. 192.

3. Razdoblje prve semiosfere – unitaristička faza

Razdoblje tzv. prve dalmatinske semiosfere u znaku je unitarističke politike koja počiva na konceptu dalmatinske nacije čiju žilu kucavicu ne predstavlja osjećaj krvne pripadnosti jednom narodu, već privrženost teritoriju i posebnoj kulturi koja je zajednička svim stanovnicima regije neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Za razliku od Hrvata koji su se određivali disimilacijski, na osnovi zajedničkih nacionalnih obilježja (*ius sanguinis*), Dalmatinci su se određivali regionalno i asimilacijski, na osnovi pripadnosti teritoriju (*ius soli*).¹¹ Na stranicama dalmatinskih periodičkih izdanja iz ovog razdoblja osjeća se snažna Tommaseova prisutnost, a od 1875. godine u značajnom je porastu broj članaka u čijem je fokusu podizanje Tommaseova spomenika u rodnom mu Šibeniku,¹² ideja rođena neposredno nakon Šibenčaninove smrti 1874. godine u krugu nekih njegovih vjernih sljedbenika poput dvojice Šibenčana Paola Mazzolenija¹³ i Vincenza Miagostovicha.¹⁴ Zajednički nazivnik tih priloga jest deta-

(¹¹) Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*. Dom i svijet, Zagreb 2002, str. 13.

(¹²) Godine 1882. na Campo Santo Stefano u Veneciji Tommaseu je podignut spomenik, djelo Francesca Barzaghija među Venecijancima poznatije kao *el cagalibri*, dok spomenik Leopolda Costolija podignut 1878. godine krasi mjesto Tommaseova posljednjeg počivališta, Settignana pored Firence.

(¹³) U matičnoj knjizi rođenih (1822.-1834.) Župe sv. Jakova iz Šibenika na str. 64-65 zabilježen je podatak o krštenju Paola Mazzolenija: *Anno domini millesimo octingentesimo trigesimo primo (1831) die tertia (3) mensis Februari ego Mansus Thomas Chinchela administrator Parętię sanctissimę Trinitatis ob immines mortis periculum baptizavi in domo parentum infantem natum die vigesima quarta (24.) Ianuari proximi pręteriti ex legitimis coniugibus videlicet Spiridione Mazzoleni et Maria Anna Petcovich, cui nomen imposui Paulus. Patrinus fuit dominus Franciscus Ignostri. Die 27. mensis Martii anni supradicti infans supradictus delatus fuit ad baptisterium hujus ecclesie catholicis Divi Jacobi. Ego administrator Mansus Thomas Chinchela Parętię sanctissimę Trinitatis adhibui reliquas ceremonias a ritu Romano pręscriptas. Assistentes fuere dominus supradictus Ignostri et domina Paula Petcovich Allujevich.*

(¹⁴) Vincenzo Miagostovich rođen je u Šibeniku 1846. gdje je i umro 1918. godine. Bio je profesor talijanskog jezika u Trstu, član šibenske Lege i gorljivi autonomnaš. Ostao je zapamćen kao najpoznatiji šibenski kroničar, a sav je obilni povijesni materijal nakon Miagostovicheve smrti njegov nećak Ivan prenio u Goricu. Usp. Krsto Stošić, *Galerija uglednih Šibenčana*. Tiskara Kačić, Šibenik 1936, str. 55. Za

ljan opis svih predradnji i radnji koje su prethodile podizanju spomenika, kao i opis samog spomenika, ekfrazu.¹⁵

Šibenski kroničar Miagostovich 1897.-1898. godište lista "Il Nuovo Cronista di Sebenico" u cijelosti posvećuje nedavno podignutom Tommaseovu spomeniku u Šibeniku, koji u objavljenim prilogima ima ulogu sekundarnoga semiološkog sustava, budući da je sveden na funkciju označavanja. Spomenik je u ovom razdoblju, koristeći se Barthesovim terminima, metajezik na kojem izrasta mit,¹⁶ drugostupanjski jezik podložen utjecajima koji govori o prvom, tzv. jeziku objektu čije značenje ne mora uvijek dosljedno prenositi, ali u odnosu na koji je uvijek u inferiornom položaju, budući da o njemu izravno ovisi. Metajezik je stoga kao drugostupanjski semiološki sustav refleksija stanja prvostupanjskoga semiološkog sustava koji počiva na društveno-povijesnim okolnostima, u konkretnom slučaju na tomazeovskom konceptu dalmatinske nacije, te će prikaz spomenika u prilogima objavljenim u ovom razdoblju odgovarati u potpunosti ranije izloženim idejama o dalmatinskoj naciji i mirnom suživotu Slavena i Talijana u Dalmaciji.

Naglašavajući didaktičku i pomirbenu funkciju Tommaseova spomenika koji ujedinjuje dalmatinske Talijane i Slavene, Miagostovich navodi konkretne brojke: ukupan prihod prikupljen za spomenik u 22 godine iznosi 21.981 fiorinti i 91 soldo, a ostvaren je zahvaljujući angažmanu brojnih uglednih članova visokog društva, ali i pripadni-

opširniju Miagostovichevu biografiju te popis njegovih radova vidi V. Miagostovich, *La città di Sebenico. Guida storico-artistica*. Feroce, Roma 1969; F. A. Galvani, *Il re d'armi di Sebenico*, I. Pietro Naratovich, Venezia 1884; Sergio Brcic, Tullio Valery, *Personaggi dalmati: vita e opere*. Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, Venezia 2013.

(¹⁵) Ekfrazu je književni termin koji je prvi upotrijebio Dionizije Halikarnašanin u svom *Govorničkom umijeću* (usp. G. Zanker, *Enargeia in the Ancient Criticism of Poetry*, "Rheinisches Museum für Philologie", 124, 1981, str. 305), a koji novija literatura definira kao pjesnički opis slikarskoga ili kiparskoga umjetničkog djela (usp. L. Spitzer, *The "Ode on a Grecian Urn", or Content vs. Metagrammar*, "Comparative Literature", 3, 1955, str. 207), verbalno uprizorenje umjetničkog prikaza (usp. J. A. W. Heffernan, *Museum of Words*. Chicago 1993, str. 3) ili kao riječ o slici (usp. S. Bartsch, J. Elsner, *Introduction: Eight Ways of Looking at an Ekphrasis*, "Classical Philology", 102, 2007, icvi).

(¹⁶) Roland Barthes, *Miti d'oggi*, cit., str. 197.

ka običnog puka obje konfesije.¹⁷ Koliko je spomenik kao statusni simbol bio važan i gradskim ocima Šibenika svjedoči i činjenica da je na čelu Odbora za podizanje spomenika, formiranog 25. svibnja 1874. godine, sjedio narodnjak Ante Šupuk, koji je tu dužnost obnašao do 19. lipnja 1893. godine kad ju je preuzeo Paolo Mazzoleni.¹⁸ Zahvaljujući upravo Šupukovom angažmanu, koji je Tommasea izrazio cijenio kako svjedoči Giuseppe Modrich,¹⁹ na zasjedanju Odbora 10. travnja 1890. godine odlučeno je da se prema projektu inženjera Luigijs de Meichsnera kultivira površina iza samostana svetog Frane, da se sruši kula u blizini te da se taj prostor prenamijeni u gradski park čije bi središte krasio Tommaseov spomenik. Odlučeno je također da će na spomeniku pisati samo *Tommaseo* kako bi se izbjegle eventualne pritužbe na talijanski natpis, kao što je bio slučaj s postavljanjem

(¹⁷) Ukupan popis donatora donosi Paolo Mazzoleni u knjizi *Niccolò Tommaseo e il suo monumento in Sebenico*. Među donatorima primjećujemo ime šibenskog gradonačelnika Ante Šupuka koji je za spomenik donirao 100 fiorinta, dok je svega 6 donatora željelo ostati anonimno, među njima i Tommaseova sestra Marianna koja je za spomenik izdvojila 100 fiorinta, usp. Paolo Mazzoleni, *Niccolò Tommaseo e il suo monumento in Sebenico*. Stabilimento tipografico di Spiridone Artale, Zara 1897, str. 306. Među imenima najzaslužnijim za prikupljanje prihoda Miagotovih izdvaja imena: Paolo Mazzoleni, Antonio Semonich, Federico Antonio Galvani i Tomaso Macale.

(¹⁸) Ostali članovi Odbora bili su: Antonio Semonich, Melchiorre de Difnico, Vittorio Bioni, Angelo Carminati, Spiridone Cala, Antonio Fosco, Francesco de Fenzi, F. Antonio Galvani, Gliubislavo Covacevich, kanonik Giuseppe Merchizza, Antonio Macale, kardinal Giovanni Sussich, Luigi Zuliani, Paolo Mazzoleni, Lorenzo Bubich. U svibnju 1888. godine preminuli članovi zamijenjeni su novima: Simeone Locas-Saranelli, Luigi Maricich, kanonik Antonio Martinovich, Vincenzo Mattiazzi, Doimo Miagostovich, kanonik Gregorio Mircovich, Luigi Pini i kanonik Giovanni Vidovich.

(¹⁹) “Si vuole insinuare che gli slavi di Dalmazia odiano tutto ciò che sa d’italiano, compreso il Tommaseo, ed io avevo udito che il Supuk non vuol udir nominare quel suo illustre concittadino. Nulla di più falso! Quando mi recai a visitarlo ed ebbi con lui la conversazione che vi ho riferita, mi sorprese graditissimamente un’apparizione inattesa: nella sua stanza, nel posto d’onore, notai subito uno splendido ritratto del Tommaseo, in una cornice ricchissima. Fu il Supuk anzi che concorse maggiormente, col suo consiglio e col suo obolo, ad erigere al Tommaseo, nella sua Sebenico, un monumento ammirabilissimo”, Giuseppe Modrich, *La Dalmazia romana – veneta – moderna. Note e ricordi del viaggio*. L. Roux e C. Editori, Torino - Roma 1892, str. 80.

spomen ploče na Tommaseovu rodnu kuću koja je trebala biti postavljena na godišnjicu njegova rođenja 1889. godine. Namjesništvo u Zadru 7. listopada dekretom broj 260 zabranjuje postavljanje ploče²⁰ i zahtijeva da se izmijeni natpis "a tanta gloria" koji bi mogao biti protumačen kao politička poruka te da se naglasak stavi na Tommaseove zasluge na polju znanosti i književnosti. Nakon zasjedanja parlamenta u Beču 18. prosinca 1889. godine na intervenciju Ante Šupuka Dekretom broj 243 od 22. veljače 1890. godine naređeno je namjesništvu da dozvoli postavljanje ploče s originalnim natpisom, koja je zajedno s pločama na rodnu kuću Roberta de Visianija i Jurja Dalmatinca postavljena 17. ožujka 1890. godine bez popratne svečanosti.

Iste godine Odbor donosi odluku o raspisivanju natječaja za umjetnika koji bi trebao izvesti spomenik te određuje nagradu u iznosu od 2000 fiorinta drugoplasiranom, odnosno 1000 fiorinta trećeplasiranom prijedlogu. Između 35 prijedloga 30 autora²¹ dana 30. ožujka 1893. godine odlučeno je da se zadatak povjeri kiparu Ettoreu Ximenesu čiji model, uz male preinake na koje Miagostovich ukazuje u svojim pismima iz veljače i travnja 1894. godine, najvjernije prikazuje Tommasea u njegovu karakterističnom stavu zamišljenog izgleda s pogledom u "lontano infinito".

Posebnu pažnju šibenski kroničar posvećuje samom izgledu spomenika te Geniju u njegovu podnožju u kojemu će naknadno neki prepoznati lik pjesnika Gabriela d'Annunzija. Valja naglasiti da je

(²⁰) "Il Dalmata", 16.10.1889. Tekst ploče koju je izradio Domenico Pasini glasi: "In questa casa / nacque / Niccolò Tommaseo / il dì 9 ottobre 1802 / a ricordo di tanta gloria / i cittadini". Usp. "Il Nuovo Cronista di Sebenico", 17.3.1890. U vihoru poslijeratnih zbivanja u oslobođenom Šibeniku ploča je 1945. godine uklonjena, a inicijativa za postavljanje nove ploče rođena je tek nedavno.

(²¹) Riječ je o redom afirmiranim ličnostima na polju književnosti, kulture i umjetnosti: Anoniman prijedlog, Iacopo Bernardi, Iacopo Cabianca, Cesare Cantù, Giulio Carcano, Augusto Conti, Michele Coppino, Leopoldo Costoli (3 prijedloga), Isidoro del Lungo zajedno s Cesareom Guastijem, Stefano Ducovich, Paolo Ferrari, Filippo Filippi, Raffaello Fornacciari, Vito Fornari, Giambattista Giuliani, Andrea Maffei, Tullo Massarani, Vincenzo Mikelli, Enrico Panzacchi, Giuseppe Regaldi, Ivan Rendić (2 prijedloga), Mauro Ricci (2 prijedloga), Francesco Salghetti-Drioli, Marco Tabarrini, Giuseppe Tigri, Aristotele Valaoriti, Pacifico Valussi, Pier Viviano, Zecchini i Vincenzo Miagostovich (2 prijedloga).

većina prijedloga, pristiglih prije odluke o Ximenesovu angažmanu, sadržajno u sinergiji s pomirbenom ulogom posrednika između slavenskog i latinskog svijeta koja je spomeniku namijenjena. Na tom tragu profesor Gregorio Zarbarini smatra da bi se u podnožju spomenika trebale prikazati “la musa d’Italia e la Vila di Slavia” koje se dodiruju desnim rukama, uz natpis: “Di nostre memorie custodi e maestre”.²² Paolo Franceschini se u pismu od 25. rujna 1888. izjašnjava za jednostavni kršćanski spomenik s reljefima sv. Jeronima i sv. Caterine kao simbola Dalmacije i Italije te prikaza Vjere i Slobode koje je Tommaseo u svim svojim djelima pokušavao ujediniti i koje bi trebali simbolizirati grbovi Rima i Venecije. Ispod poprsja Franceschini predlaže jednostavan natpis *A Niccolò Tommaseo – la Dalmazia – l’Italia* kao simbole stvarne i odabrane Tommaseove domovine te grbove Šibenika i Firenze. Tematski je vrlo sličan anonimni prijedlog čiji autor spomenik vidi okružen morskom pučinom koja simbolizira život i iz koje se izdiže stijena, simbol vjere na čijem je vrhu Spasitelj s apostolima, a pored njega je Tommaseo s otvorenim Evandjeljem u rukama i natpisom “In principio era il Verbo”. U ovom je prijedlogu Genij zamijenjen dvjema figurama od kojih jedna simbolizira neobrazovano čovječanstvo, a druga dječaka, simbol mladeži, koji pri drži Tommaseu plašt nad kojim bdiju anđeo znanja i Dante.

Osim samog izgleda spomenika, prijedpor je, prije usvajanja Šupukova prijedloga, izazivalo i mjesto na kojem bi trebao biti podignut: katedrala ili šibenska Poljana. Iako spomenik nije bilo moguće podignuti u katedrali zbog zakona *jus patronatus*, imajući na umu sudbinu koju je doživio 1945. godine u Šibeniku, posebno je zanimljivo obrazloženje koje za njegovo smještanje u katedralu nudi Giulio Solitto 28. rujna 1888. u svojim proročanskim rečenicama:

Il monumento, per troppe considerazioni dovrebbe porsi in Chiesa. Pensando ai due riti che dividono, nonché il contado, la stessa città, e alle avversioni che ne derivano e alle selvagge furie politiche di cui quel piccolo tratto di terra è forse, più che tutta la rimanente Provincia, destinato a esser teatro in un avvenire forse non lontano; mi fa paura la piazza di Sebenico...²³

⁽²²⁾ “Il Nuovo Cronista di Sebenico”, V-VI (1897-1898), str. 12.

⁽²³⁾ *Ivi*, str. 15.

O samom činu svečane inauguracije Miagostovich ne izvještava detaljno, saznajemo tek da je u šibenskoj katedrali održana sveta misa koja je uslijedila nakon što je biskup Matteo Zannoni blagoslovio Tommaseov spomenik²⁴ te se donose tekstovi natpisa obješenih na stupovima katedrale u Tommaseovu čast,²⁵ kao i natpisi koji zbog manjka vremena nisu bili postavljeni.²⁶ Za sam svečani čin otkrivanja spomenika svoj su doprinos dali i predstavnici glazbene umjetnosti te je za tu priliku napisana himna Tommaseu koju je uglazbio maestro Giuseppe Zink i koju je izvela Società corale cittadina di Zara.²⁷

(²⁴) O samom trenutku blagoslova piše "L'Italia Reale" u broju 172 od 22. i 23. lipnja 1896. godine: "Poetica e santa l'idea! L'acqua lustrale che tutto purifica scende sulla fronte redimita dal genio e irrorà d'una rugiada celeste di grazia il serto di lauro intrecciato dalla patria al grande, che rivive dalla sua polvere, coll'immortalità della fama nella memoria dei posteri", *ivi*, str. 45.

(²⁵) "L'immagine venerata / che oggi dedichiamo / monumento della patria / viva sempre nell'anima / del cittadino dell'ospite / luce di sapienza / virtù di carità / messaggio / del regno di Dio sulla terra / Sebenico XXXI maggio MDCCCXCVI / I cittadini; Ritornèrò poeta, ed in sul fonte / Del mio battesimo prenderò il cappello. / Dante, *Par.* XXV; Ecco ritorni a noi, nè più rapirti / Esilio, o morte, o tempo unqua potranno: / Assunto in gloria tra i beati spirti, / Maestro santo tra color che sanno. // A noi ritorni, ed ecco a riverirti / L'ombre de' padri ampio corteo ti fanno: / Noi degeneri troppo, ed aspri ed irti / D'odi, di fazion che ci dis fanno. // Ma poeta d'amor tu a noi ritorni / E in te le nostre speranze Iddio raccolse. / Or dove il lauro che per noi t'adorni? // Nel nostro bel san Giacomo, sul fonte / Del tuo battesimo ove la fè t'accorse / Che or sì ti cinge in terra e in ciel la fronte", *ibid.*

(²⁶) "Amò / Dio e fratelli / E impetrò / Intendere parlare operare / La scienza del vero / La sapienza della carità // Inspirato / Al vero di Cristo / Il verbo della sua mente / Come puro usciva alla luce / Sempre più puro / La parola gli fece e la vita // Marcede d'amore / Fu vessato da molte tribulazioni / È benedetto da madri e da padri / Ammirato da' saggi / Coronato da' santi // Titolo nuovo d'onore / A questa basilica / Il battesimo di lui e il testamento / Le memorie di lui che la celebrano", *ibid.*

(²⁷) Budući da tekst himne nije sačuvan među muzikalijama Državnog arhiva u Zadru, ovdje ga u cijelosti prenosimo: "Gloria a Te nostro splendore / Nell'immenso, eterno Ver / E per tutto ov'hanno onore / Fede e amor, genio e saper. // Qui nascesti e qui s'aprio / Al gran volo il tuo valor: / Nunzio agli uomini di Dio, / Del creato a Dio cantor. // Novo spiro e voce sola, / Voce e spiro del Vangel, / L'opra tua, la tua parola: / Armonia di terra e ciel. // Qui la prece e la favella / La pia madre t'insegnò: / Irraggiò grazia novella / Sul suo nato, e amor spirò. // Spirò amore; in mille vite / La tua prece rifiorì; / Le superne vie infinite / Il tuo verbo benedì. // Di sue voci tutte quante / Tu all'Italia adunator; / Tu l'interprete di Dante; / Delle madri educator. // Oh ti lodi chi ti noma! / Fran di lodi un coro inter / Da ogni accento il dolce i-

U razdoblju tzv. prve dalmatinske semiosfere spomenik je nedvojbeno imao status ikone, simbola Krešimirova grada u kojem su se prepoznavali i Talijani i Slaveni, a budući da Šibenik nije čuvao Tommaseove posmrtno ostatke, funkcionirao je i kao kenotaf kojem su često hodočastili. Nakon 1900. godine spomenik je često zloupotreb-ljavan u dnevopolitičke svrhe te je njegova realna funkcija bila u potpunoj suprotnosti s idejama čovjeka na čiju je sliku i priliku nastao, što je rezultiralo postupnim otklonom koji su prema njemu pokazivali Hrvati, koji poistovjećujući Tommaseov spomenik s Tommaseom, stvaraju potpunu krivu predodžbu o svom sugrađaninu u čijim se mislima i stavovima više ne pronalaze.²⁸ U tom razdoblju spomenik postaje indeks koji za većinu netalijanskog stanovništva predstavlja strani element koji narušava vizuru jedinog grada na istočnojadranskoj obali koji su osnovali Hrvati.

dioma, / Da ogni stella l'Allighier. // Qui nascesti. – Iddio sorelle / Volle qui, da lunga età / Due nazioni, due favelle / E una gente, una città. // La gentile con la forte / Nel tuo amor si ribaciar: / Forte amor come la morte, / Sacro amor come l'altar. // Seh tua fiamma non s'estingua! / Sono un inno in tuo sospir / Ogni popolo, ogni lingua, / Tutti i mondi, il sommo Empir. // Gloria a te nostro splendore / Nell'immenso eterno Ver / E per tutto ov'hanno onore / Fede e amor, genio e saper", *ivi*, str. 47.

(²⁸) Ovakva predodžba i danas je donekle prisuta u široj javnosti Šibenika. U knjizi *Šibenik kroz stoljeća* tadašnji ravnatelj Šibenskog muzeja Slavo Grubišić o Tommaseovim političko-polemičkim spisima nastalim u obranu autonomaštva, među ostalim piše: "Tako se ovaj glasoviti Šibenčanin upregnuo u rabotu protiv nacionalnih interesa hrvatskog naroda, iz kojega je i ponikao. Kasnije su se svi talijanski iredentisti, imperijalisti i fašisti, a i današnji neofašistički talijanski revanšisti, obilat služili Tommaseovim političkim stavovima, sudovima i izrekama, da bi 'opravdali' i 'dokazali' osnovanosti svojih šovinističko-iredentističkih pretenzija prema našem nacionalnom teritoriju. S punim pravom su to činili i čine, jer im je Tommaseo, 'autonomaški infalibile', svojim političkim spisima, koji su plod njegova potpunog nepoznavanja povijesti Hrvata i ostalih jugoslavenskih naroda, njegova površnog poznavanja kulture našeg naroda, i njegovih kontroverznih kazivanja o svojim osjećajima narodnosti, pružio obilatu mogućnosti. Zemlji u kojoj se rodio i narodu iz koga je ponikao ništa nije stvorio, pružio ni pomogao. Sve svoje snage i život posvetio je Italiji i talijanskome narodu, ugrađivši u talijansku kulturu svoj gigantski literarni opus, koji se sastoji od preko 200 različitih djela", Slavo Grubišić, *Šibenik kroz stoljeća*. Muzej grada Šibenika, Šibenik 1974, str. 143.

4. Razdoblje druge semiosfere – nacionalna faza

Osnovna značajka priloga objavljenih u ovom razdoblju prikrivanje je povijesnih odnosa, njihova sustavna pogrešna interpretacija i nametanje koda, odnosno hrvatskog ili talijanskog sustava vrijednosti kao jedinoga ispravnog, čime je poglavlje o dalmatinskoj naciji definitivno zatvoreno. Obje kulture u kontaktu smatraju vlastitu kulturnu tradiciju nepravedno smještenom u podređeni položaj, u stanje pauze do koje dolazi prilikom dominacije, tj. prijenosa sustava vrijednosti s dominantnije kulture na slabiju. Ovakav paradoksalni suživot, prožimanje dvije kulture Lotman definira kao strukturalni izomorfizam, naglašavajući da slabija kultura čeka pogodan trenutak za povratak vlastitoj semiotičkoj osobnosti koju često shvaća kao povratak izgubljenoj prošlosti. Povratak sebi po Lotmanu zapravo je stvaranje nove subjektivnosti, transformacija vlastite prošlosti, “traduzione della tradizione”²⁹ koju bi mogli prepoznati u rušenju Tommaseova spomenika u Šibeniku i Nazorovoj sugestiji da se na tom mjestu podigne spomenik kralju Petru Krešimiru IV.

Nakon oslobođenja Šibenika 1945. godine ZAVNOH na čelu s pjesnikom Vladimirom Nazorom boravi u tom gradu gdje Nazor 18. veljače 1945. godine održava govor³⁰ nakon kojeg je, u noći, Tomma-

(²⁹) Jurij Mihajlovič Lotman, *La Semiosfera*, cit., str. 134.

(³⁰) Zbog pogrešnih interpretacija Nazorova govora na koje smo naišli, ovdje ga djelomično prenosimo: “Koješta se i u Šibeniku mijenjalo, ali duh Krešimira uvijek je lebdio nad ovim mjestom, vi ćete tome Hrvatu jednom dignuti lijep spomenik. Je li tako? [Tako je!] Ne zove se Šibenik uzalud Krešimirovim gradom i nije puki slučaj što se naš ZAVNOH nalazi baš u njemu. Priznanje je to Dalmaciji uopće, a i Šibeniku, koji je dao maršalu Titu tolike vrijedne borce, napose. Priznanje je to Šibeniku, gradu junačkih poljodjelaca, ribara i drugih radnika; priznanje je kraju gdje Hrvati i Srbi, katolici i pravoslavni, žive u slozi i ljubavi. Ludo bi bilo ovdje govoriti o nekakvoj većini i manjini, o razlikama koje u federalnoj Hrvatskoj nemaju smisla. Veseli me, Šibenčani, što ulazim u grad, možda u jedini dalmatinski grad na moru, gdje se nije našao nijedan živ čovjek koji se odrekao pripadnosti svojoj rodnoj grudi i pobjegao pod vlast tuđe države. Jedini talijanski optant što ga mogu vidjeti u Šibeniku, eto ga [pokazuje na spomenik Tomasea]. Čovjek sada od bronz, hladan i ukočen, koji je bio veoma nadaren i učen, ali nije do kraja saosjećao s narodom iz kojega je nikao”, *Predsjednik ZAVNOH-a Vladimir Nazor u Šibeniku*, “Slobodna Dalmacija”, 25.2.1945. Vijesti o Nazorovu govoru u Šibeniku donose se i u članku *Šibenčani oduševljeno dočekali predsjednika Nazora*, objavljenom u novini “Vjesnik jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Hrvatske”, 3. ožujka 1945.

seov spomenik srušen i rastaljen u tvornici u gradskoj četvrti Crnica.³¹ Od cijelog spomenika koji je bio visok 7,75 metara s postoljem, ukupne težine 20 tona,³² sačuvana je samo lijeva šaka koja je danas pohranjena u *Scuola Dalmata* u Veneciji.³³ O sudbini Tommaseove 'šake' malo se znalo, a u zadnje vrijeme ona je predmet od velikog interesa šibenske javnosti. Na temelju prikupljenih informacija i osobnih pisama u mogućnosti smo u potpunosti rekonstruirati put koji je 'šaka' prošla od rušenja spomenika 1945. godine pa do početka devedesetih godina 20. stoljeća, kada je pohranjena u muzeju Dalmatinske škole.³⁴ Šibenska je omladina spomenik srušila u noći nakon Nazorova govora, nakon čega su, kao dokaz o obavljenom poslu, jednu šaku sa spomenika predložili Emilu Dreščiku,³⁵ tada funkcioneru u novoj narodnoj vlasti u Šibeniku. Budući da je odrastao u Zadru gdje je na talijanskom jeziku stekao obrazovanje, Dreščik je odmah prepoznao vrijednost 'šake' te je, nakon što ju je nekoliko dana držao sakrivenu u uredu, naposljetku odnio u svoj stan gdje je ostala sve do kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća, kad ju je na nagovor prijatelja iz djetinjstva Ulisea Donatija,³⁶ bez znanja ostalih članova obi-

(³¹) Postoji više verzija o samom datumu rušenja spomenika. U *Scuola Dalmata* u Veneciji pronašli smo podatak, koji držimo neutemeljenim, da je Tommaseov spomenik srušen 25. svibnja 1945. godine, na nekadašnji Dan mladosti, kao rođendanski poklon Josipu Brozu Titu. Većina se povjesničara danas uglavnom slaže da je spomenik srušen u noći nakon Nazorova govora (usp. Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*. Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2002, str. 235).

(³²) Paolo Mazzoleni, *Niccolò Tommaseo e il suo monumento in Sebenico*, cit., str. 99.

(³³) Od Šibenčana koji se amaterski bave Tommaseom spomenut ćemo Milivoja Blaževića iz Državnog arhiva u Šibeniku, koji tvrdi da Tommaseov spomenik nije u potpunosti rastaljen već da su njegovi dijelovi pokopani u krugu nekadašnje tvornice u Crnici. Blažević kao izvor navodi Josipa Berovića zvanog Galera. Držimo da su ovakve tvrdnje neutemeljene te da u potpunosti ne odgovaraju istini.

(³⁴) Posebno se zahvaljujemo gospođi Emiliji Dreščik iz Šibenika i cijeloj obitelji Dreščik koji su nam velikodušno ustupili neka osobna pisma zahvaljujući kojima smo skinuli veo tajne kojim je 'šaka' bila obavijena punih 69 godina.

(³⁵) Emil Dreščik rođen je 1912. godine u Benkovcu odakle seli u Zadar. Nakon izbijanja Drugoga svjetskog rata ne izjašnjava se kao Talijan i seli u Šibenik. Originalni oblik prezimena glasi Dreščik, koje je kasnije, vjerojatno zbog greške u matičnim knjigama, postalo Dreščik.

(³⁶) Ulisse Donati rođen je 6. ožujka 1913. u Zadru u poznatoj zadarskoj obitelji

telji kojima je predstavljala vrijednu uspomenu, poklonio Dalmatinskom muzeju. Dreščik je vjerojatno zbog straha od etikete koju su mu mogle prišiti jugoslavenske vlasti poklonio ‘šaku’ pod uvjetom da se nikad ne sazna ime njezina prvog vlasnika. Poštujući prijateljevu želju, Ulisse Donati poklanja ‘šaku’ muzeju, a u svom otvorenom pismu uredniku “Il Dalmate” Renzu de Vidovichu piše da je ruku kupio u Šibeniku za pozamašnu svotu novca od slučajnog prolaznika.³⁷ Nakon osamostaljenja Hrvatske Donati smatra da ne postoji razlog da se ne sazna ime pravog vlasnika ‘šake’, te o svojim namjerama detaljno izvještava Dreščika³⁸ koji, nažalost, nikad nije dočekaо zasluženо priznanje. Nakon Dreščikove smrti Donati ostaje u stalnom kontaktu s

u čijem je vlasništvu bila kavana “Roma”. Donatijev otac Umberto, koji je bio politički aktivan, nakon D’Annunzijeve okupacije Rijeke odlazi u taj grad te lobira kod D’Annunzija za okupaciju Zadra. Ulisse je za vrijeme talijanske okupacije Zadra bio vrlo aktivan u sportskim organizacijama, a pad Italije u rujnu 1943. godine dočekaо je kao artiljerijski poručnik u Splitu. U krugovima dalmatinskih esula Ulisse Donati postaje posebno poznat 1987. godine kad organizira tzv. “Viaggi d’Ulisse”, dva godišnja izleta u Zadar povodom Dana mrtvih. Do samog kraja života Donati je bio vrlo aktivan, a umro je u Veneciji 20. ožujka 2013. godine. Usp. Ulisse Donati, *Zara, paradiso perduto*. A cura di Sergio Brcic. Libero Comune di Zara in Esilio, Mestre 2014, str. 111-113. Kao zanimljivu koincidenciju spomenut ćemo da se izvršitelj Tommaseove oporuke zvao Corso Donati.

(³⁷) “Anni fa passando per Sebenico sono stato fermato in un caffè della riva da uno sconosciuto, che mi aveva individuato come italiano. Mi mostrò la mano in bronzo e sparò una cifra non piccola per vendermela. Fortuna volle che in quel momento fossi in soldi e potei portarmi via quel cimelio, che ho deciso di donare all’Archivio Museo Dalmata di Venezia”, *Ricostruire il monumento di Tommaseo a Sebenico*, “Il Dalmata”, IV, 3 maggio 2000, str. 2.

(³⁸) “Caro Emilio, è tanto tempo che non mi faccio sentire, ma ci sono state troppe cose in questo periodo che non mi hanno permesso di fare quello che desideravo. Per fare le fotografie che ti mando, ho tanto lavorato, ma finalmente tutto è a posto. La mano è stata tanto ammirata e ha interessato tutti. Ti piace come è riuscita? Io spero di venire dalle tue parti fra non molto tempo. P.S. Quando ricevi la lettera, mi telefoni? Ho ancora altre foto da mandarti”, neobjavljeno pismo u posjedu obitelji Dreščik datirano Lido Venezia, 17 luglio 2000; “Caro Emilio, mezz’ora fa ci siamo sentiti al telefono. Ti mando le foto dalle quali puoi vedere dove è sistemata la mano. Ti mando anche una foto presa dalla finestra della mia camera da letto. È presa qualche mese fa, quando ancora non c’era il verde della primavera. A te e Zejna, tanti cari saluti”, neobjavljeno pismo u posjedu obitelji Dreščik datirano Lido Venezia, 28 luglio 2000.

njegovim nasljednicima, međutim na pisma upućena Dreščikovoj udovici Zejni nikad ne dobiva odgovor.³⁹

U prilogima objavljenim nakon 1900. godine primjećujemo da dolazi do potpune identifikacije Tommasea s njegovim brončanim odljevom koji postaje forma prilikom čega se smisao odvaja od svoje kontingentnosti. U tom procesu pojam, tj. spomenik postaje nositelj nove povijesti, nove priče temeljene na pogrešnim interpretacijama i zamagljivanju značenja iz prvostupanjskoga semiološkog sustava, koje Tommasea prikazuju jednim od začetnika iredentističke misli.

Uz pjesme posvećene spomeniku u porastu su one posvećene Tommaseu ili pak one posvećene drugim Dalmatincima čiji se auto-

(³⁹) “Cara Zejna, sapessi quanto spesso, con il mio pensiero, sono a Sebenico, da voi miei cari amici. Con Emilio eravamo amici da quando eravamo ragazzi. In questo periodo si parla tanto di Niccolò Tommaseo, duecento anni dalla sua nascita. Ti mando l’opuscolo della scuola dalmata di Venezia. A pagina 9 puoi vedere la mano che voi bene conoscete, è molto preziosa nel Museo della Dalmazia di Venezia. A te e a Edwin, a Sua moglie, tanti cordiali saluti”, neobjavljeno pismo u posjedu obitelji Dreščik datirano Lido Venezia, 17 gennaio 2003; “Cara Zejna, questa è la prima volta che scrivo in questo anno. Lo faccio volentieri per mandarti copie delle foto della mano di Tommaseo. Non ho dimenticato quanto era dispiaciuto Edwin a privarsi di quel ricordo. Ma vedi, la mano è stata messa nel Museo storico della Dalmazia a Venezia. Ogni anno è visitata da tanta gente, e così vedono il delitto che il poeta Nator ha fatto per accontentare Tito. È stato un delitto. Prima di dare la mano al Museo ho fatto fare un piedestallo in legno da un falegname esperto in mobili antichi. E mi è costato caro”, neobjavljeno pismo u posjedu obitelji Dreščik datirano Lido Venezia, 5 gennaio 2009; “Cara Zejna, come prima cosa mi scuso se con quella ‘mano’ Ti do ancora dei disturbi, ma penso che non ci siano più quelle paure di una volta. Per tutti la Croazia adesso è un paese normale come tutti gli altri. Io so quanto dolore è stato per Edwin dover staccarsi da quella mano, ma essa, in mano ad un Museo è per sempre viva e ammirata. So quanto dolore Vi ho fatto, e Vi chiedo perdono. Sino ad oggi nessuno sà chi è stato il primo possessore della mano. Nessuno conosce il Sig. Emil ma c’è bisogno di farlo sapere. Ma non c’è niente di grave se Emilio ha regalato qualcosa all’amico Ulisse. Eravamo amici da quando eravamo ancora ragazzi. Non c’è nessun pericolo di qualcosa. Non è stato fatto per i soldi, ma per amicizia. Vi mando alcune foto di Zara e delle mie barche a vela, di cui sono tanto appassionato. Per fortuna che qui al Lido ho il mare sotto casa, come a Zara alla Riva Nuova. Per me il mare è tutto, da buon dalmata. Chiedo ancora perdono a Edwin, e credo di non essere antipatico, la prova è che ho tanti tanti amici. Cari saluti a te Zejna, alla signora Amelia, Edwin e tutti”, neobjavljeno pismo u posjedu obitelji Dreščik datirano Lido Venezia, 18 febbraio 2011.

ri, opisujući njihove književne dosege, koriste argumentom njegova književnog autoriteta. U čast proslave četrdesete godišnjice od završetka Medicinskog fakulteta u Padovi anonimni Šibenčanin posvećuje pjesmu doktoru Vincenzu Grubissichu počastivši ga epitetom "Tommaseov sugrađanin".⁴⁰ Giorgio Zarbarini u članku *Centenario Boscovich*⁴¹ objavljuje istoimenu pjesmu u čast Ruđeru Boškoviću, "dalmatinskom Giobertiju", koji je zajedno s Tommaseom, sv. Jeronimom i drugim velikanima proslavio Dalmaciju, "già nomata Atene".⁴² Isti autor u članku *I funerali del dott. Antonio Lubin*⁴³ objavljuje sonet naslovljen *In morte – del sommo dantista – Illustratore della Matelda – Dottor Antonio Lubin – Avvenuta il 21 luglio 1900 – Nella sua patria Traù*, u kojem kao najvažniju Lubinovu zaslugu izdvaja pokušaj rasvjetljavanja Danteove tajanstvene Matelde zbog čega je zaslužio stati uz bok Tommaseu danteologu.⁴⁴

(⁴⁰) Miagostovich donosi tekst cijele pjesme: "Te sacro al conforto dei dolori / E da' suoi morbi a medicar la vita / Otto lustru salutano, che d'allori / Tua venerabil fronte han redimita. // Si compion oggi. Ed oh! potessi in fiori / Di poesia raccor quanta hai fornita / Opra di carità, quanti tesori / Pel tuo valor scienza hanno arricchita. // Concittadin di Tommaseo, rammenti / Quale il medico ei canta? Sacerdote / E martire lo canta e redentore. // Tu l'ideal ne avveri; i divi accenti / Ti dicon tutto. Nè con altre note / Render ti debbo, o cittadino, onore", 17 marzo 1896, "Il Nuovo Cronista di Sebenico", V-VI (1897-1898), str. 140.

(⁴¹) "L'Epidauritano", (1909).

(⁴²) "[...] E le onorate tradizioni rinnega, / E il petto che le porse / Fecondo latte ingrata ed empia morse, / E le face atterro che questa terra / Chiara nel mondo feo / Da Geronimo sommo a Tommaseo. [...] O di Dalmazia già nomata Atene / Quai figli tu prepari? / Degli avi lor fien emuli preclari? / Di, di, l'indirizzi tu per quella via / Che questi fea sì grando, / Sì, finch' il sol risplenda memorandi? // O Veglio venerato, a te pervenne / L'eco de' giorni fausti!... / Deh! se quel senno e quell'onore esauristi / Non vuoi plorar, deh! parla, e, alto tonando, / Spira, fulmina, scuoti / L'età che sogni fa del tutto vuoti. [...]", "L'Epidauritano", (1909), str. 66. U bilješci prof. Zarbarina stoji da je ova njegova "gibelinska pjesma" objavljena u dodatku *Saggio di traduzione dal serbo con introduzione*. Tip. Zannoni, Spalato 1887. Pjesma je objavljena i u "Il Dalmata" na dan Boškovićeve godišnjice te u "Narodnom listu".

(⁴³) "Il Dalmata", 28.7.1900.

(⁴⁴) Tekst soneta glasi: "O sacro capo, a cui l'eterna Bice / Dal gloriar degli angeli onor feo / Terzo insiem col Zacintio e Tommaseo, / Vederla, e con Matelda, alfin ti lice. // Dalmazia tua, nel mentre pianto elice / Voti a te porge, perché il fato reo / Ond'ella geme da "Marco e Taddeo", / Tu le ottenga cessar, redir felice! // Deh! Quel culto gentil, che da tant'era / Ne fea nomati, tutti a un'ara stretti, / Per te ritor-

Kao primjer pjesme čiji osnovni motiv nije Tommaseo, već se njegov spomenik javlja kao čuvar koji budnim okom nadgleda sudbinu Dalmacije, navodimo pjesmu Artura Bellottija *Nebbia e sole*,⁴⁵ posvećenu prof. Giacomu Marcocchiji. Pjesmom dominira motiv magle, aluzije na društveno-političku realnost u Dalmaciji na početku 20. stoljeća, kroz koju se nadzire sunce slavne dalmatinske prošlosti pod okriljem venecijanskog lava.⁴⁶ Venecijanskog lava kao simbol verige koja povezuje Dalmaciju i Italiju, personificirane u liku Nikole Tommasea, nalazimo i u stihovima G. Chiudine objavljenim u članku *Dilletazione nostra*:⁴⁷ “Per chi un giorno eran sacri i tuoi brandi, / Ora è scudo la penna possente / Del più grande tra’ figli tuoi grandi, / Cui Venezia qual padre chiamò”. Motiv oružja kojim su se, kako iščitavamo iz pjesme, u prošlosti Dalmatinci borili za Veneciju, zamijenjen je perom, od kojih je najdublji trag ostavilo ono Tommaseovo.

Venecijanski krilati lav, simbol pomorske prevlasti vladarice Jadrana, koji sa Sanmichellijeve tvrđave sv. Nikole u šibenskom kanalu promatra kolijevku filozofa prognanika, središnji je motiv pjesme *Dalmatia*⁴⁸ Eugenija Barisona: “Poi trar il passo, come pellegrino, / dove ’l leone veneto / ancora stà; ed ammirar inchino / la culla del filosofo / ch’esule ti consola / co’ l’itala parola!”. U lavu koji je nekoliko puta uništavan i ponovno postavljan autor, u duhu iredentističkih težnji, prepoznaje snagu Venecije i nagovještenje njezina ponovnog rođenja.⁴⁹

ni il patrio suol qual era. // La lingua del tuo Dante, che te rese / Immortale, rinfiamma i prischi affetti; / Questo dal Ciel tu impetra al tuo paese!”, *ibid.*

(⁴⁵) “Il Dalmata”, 30.8.1902.

(⁴⁶) “[...] Serto di rege, sugli archi, reggesi / lungo i copiosi vigneti e i grappoli / l’immane Acquedotto e susurra, / con l’acque, intorno, latini accenti. // *Da Sebenico un Figlio vindice / nel bronzo ascolta. L’alma rivolgesi / a Lui, negli immensi sconcerti / dell’esser nostro, come al suo Nume.* // Quasi il profumo d’aurei turriboli / pe’ sacri domi, un’onda elevasi / ne’ cieli trapunti di stelle / da Zara, bella più d’ogni Ninfa. // Deh, mira or dunque! L’occhio tuo limpido / lampeggi ardente scintille indomite, / per entro quest’aure nebbiose / del fanatismo, e scorga il sole! / Sole son l’opre! sole è l’istoria! / sole i ricordi!... questa che addensasi / intorno è sol nebbia leggera, / che tosto i venti vanir faranno”, *ibid.*

(⁴⁷) “Il Dalmata”, 17.10.1900.

(⁴⁸) “Il Dalmata”, 16.4.1904.

(⁴⁹) Lav koji je postavljen na tvrđavi početkom 19. stoljeća za vrijeme francuske uprave znatno je oštećen. Godine 1818. tvrđavu je posjetio car Franjo I. koji je

Političkog je karaktera i pjesma *Rocca crociata*⁵⁰ autora Dalmazija Liburnica, koji političku borbu za talijansku Dalmaciju poistovjećuje s križarskim ratovima, odnosno sukobom dvaju civilizacijski suprotstavljenih svjetova. Kako bi ilustrirao situaciju u kojoj se po njegovu mišljenju nalazi Dalmacija, Liburnico poseže za motivom iz VI. pjevanja Danteovog *Čistilišta*,⁵¹ a pjesmu završava simbolički, Tommaseovom sjenom koja poput simulakruma razočarano i gnjevno promatra rodnu zemlju.

Povodom stote godišnjice Tommaseova rođenja u listu "Il Dalmata",⁵² uz brojne članke i osobna svjedočanstva, u rubrici *Parole per musica* pronalazimo dvije pjesme namijenjene uglazbljivanju. U prvoj pjesmi autora G. Mannija prevladava motiv Dalmacije kao "terra dolente" koja slavi stotu godišnjicu rođenja svoga najvećeg sina, koji je svoj život posvetio vjeri, ljubavi i čovječanstvu. Prikazujući Dalmaciju kao pjesnikovu mirnu luku, kao majku, napaćenu raznim povijesnim nedaćama, Manni pjesmu završava svečano, motivom izgubljenog sina koji se nakon dugo godina vraća pod rodni krov i kojeg dočekuju u ljubavi raširene majčine ruke.⁵³ Autor druge pjesme G.

dao isklesati novog lava koji je postavljen 1824. gdje je ostao sve do 1926. godine, kad su ga vojnici Kraljevine Jugoslavije bacili u more, usp. Josip Ćuzela, Ivo Šprljan, *Tvrđava sv. Nikole, mjere zaštite s načelnim smjernicama*. Konzervatorski odjel Šibenik, Šibenik 2008. Tvrđava je nakon pada Cisalpinske republike postala tamnica za 131 zatvorenika. Teške uvjete u zatvoru i opisao je grof Ferdinando Arrivabene u pjesmi kojom također dominira motiv lava, usp. Angelico Alacevich, *Pagine della storia di Sebenico*. Tipografia del Comando Truppe Dalmazia, Sebenico 1920.

(⁵⁰) "Rivista Illustrata", 15.6.1899. Iza pseudonima Dalmazio Liburnico krije se Ugo Inchiostri.

(⁵¹) "La granitica mole erma e severa, / che al crociato Templar pace offeria, / vide forse raggjar, candida e altera / su 'l petto a Bela l'arme d'Ungheria. // Ma, solo allor che la fatal galera / de lo Steno solcò l'umida via, / rise la rocca, e le sue porte apria / a la vincente veneta bandiera. // O ne 'l fosco granito inclita istoria, / vecchio ostello d'armigeri e di frati, / quanto or grava su te sonno plebeo: // Mentre rimpian-gi de 'l Comun la gloria, / trionfator di bani e di pirati, / e passa, ombra sdegnosa, il Tommaseo!", "Rivista Illustrata", 15.6.1899.

(⁵²) Broj 80, 8. listopada 1902.

(⁵³) "Dalmazia, Dalmazia, l'umile / tua fronte, / solleva; da 'l mare e da 'l monte / ti chiama uno spirito gentile. / S'avanza l'ottobre con suono / di gloria: / nel grande suo libro la storia / segnato t'accenna il dì nono. / Or volgon cent'anni, e men reo / il fato / a te si promise: era nato / quel di Niccolò Tommaseo. // O patria, a te glo-

Poletto prikazuje Tommasea kao borca za pravdu, istinu i vjeru i kao ujedinitelja naroda kojega su progonstvo i venecijanski zatvor učinili samo snažnijim.⁵⁴

Osim afirmiranih književnika i pjesnika, Tommaseovo ime pronalazimo i u amaterskim književnim i pjesničkim uradcima. Potaknut raspravama koje se u talijanskom tisku vode oko potrebe pojednostavljenja ortografije i abecede, uredništvo lista "Il Dalmata" u članku *Note varie e curiose – Un informatore dell'ortografia*⁵⁵ donosi ulomke rijetke knjige naslovljene *Il Padre ai propri Figli onde imparino*

ria! / forse a più degno spirto / ne' tuoi verzieri il mirto / e il lauro non fiori. // Come dritta a lontano / porto sicura e bella / corre su 'l mare arcano, / pur dietro a la sua stella, / nave che tocca incolume / i lidi ove mirò; // così, pur dietro a 'l vero, / pur di suo core armato, / ci corse, messaggero / sacro, le vie del fato; / e su i promessi vertici / trionfator posò. [...] Da' la mano a la bella risorte, / o mia povera terra dolente; / per le membra che paion rimorte / Dio fa grande la vita fluir. // Oh! tu vivi; e da mille sentieri / volte in gara a 'l nativo oriente / a te sortano navi e pensieri / e ti dicono: è tuo l'avvenir. // O patria, a te gloria! / a più libero spirto / ne' tuoi verzieri il mirto / e il lauro non fiori. // Come vinto a l'interno / nume, che a sé lo toglie, / giovin prode si scioglie / da l'amplesso materno, / ma lungi tra le nove / genti e le forti prove / sempre ha la madre in cor; / così da le tue braccia, / o patria, ad altro suolo / si volse il tuo figliuolo / d'agregie cose in traccia; / ma tu nella superba / fortuna e nell'acerba / fosti il suo primo amor. // O patria, a te gloria! / a più gentile spirto / ne' tuoi verzieri il mirto / e il lauro non fiori", "Il Dalmata", 8.10.1902. Mannijeva se kantata izvela 1. svibnja 1904. godine u šibenskom kazalištu, a izvedbi je nazočila i Ester Mazzoleni, *Società Filarmonico-Drammatica di Sebenico*, "Il Dalmata", 30.4.1904.

(⁵⁴) Tekst spomenute pjesme glasi: "Leviam festivo il cantico, / Spremiam l'affetto, che nostr'alme innonda; / A si concorde giubilo / Dell'Adria all'un altro lido risponda; / Astro più bel, più fulgido / Non ebbe il patrio suol. // O tu, Spirito magnanimo, / Che nel tempo grandeggi e t'infuturi, / Sorridi, e stringi l'anime / Nell'amor, nella fè, si che i venturi / Del tuo lume s'accendano / E sien di forti stuol. // Non sovertir, ma stringere / Volevi i nodi che compose Iddio / Fra le schiatte molteplici; / Lor libertade e un viver franco e pio / Possenti favellavano / Nell'austero pensier. // Nè l'indomato spirto / Piega le lotte, il carcere, l'esiglio; / Vieppiù tenace e vivido / Indi trasse vigor il tuo consiglio; / Se vinto ti credettero, / Risorgesti più altier. // E a' tuoi propositi arrisero / I giusti fati e al tuo predir veggente: / Savi e Regi inchinarono / All'immenso lavor della tua mente: / E plaudirono i popoli / All'immenso tuo cuor. // E ditel voi, suo palpito, / Meta de suoi desir, dalmate sponde: / Per voi vergò instancabile / D'auguri e di saper carte profonde, / Ch'eterne vi ripiovono / Speme, consiglio, onor", "Il Dalmata", 8.10.1902.

(⁵⁵) "Il Dalmata", 15.12.1909.

conoscere la libertà – La madre alle proprie creature onde imparino la lingua, u kojoj autor Luka Poduje s Visa nudi svoju verziju univerzalne abecede koja bi brojila 26 slova i koja bi se mogla primijeniti na sve jezike. Cilj je abecede poništavanje efekta babilonskog tornja, pa iako prijedlog izgleda neprovediv u praksi, priznanje se mora odati njegovu radu na zbratimljavanju naroda. U drugom dijelu knjige pod naslovom *Obbiezione* Poduje predlaže reformu kalendara tako što bi 21. prosinac trebao postati prvi dan siječnja, a tjedan bi trebao imati 10 dana i zvao bi se “decimana”.⁵⁶ Najvrjedniji su dio Podujine knjige pjesme u kojima prevladavaju motivi rodnog Visa i Dalmacije, kao i motivi narodne poezije te nekih hrvatskih i talijanskih književnika poput Gundulića, Dantea ili Tommasea.⁵⁷ Iako je poezija lišena bilo kakve estetske i umjetničke vrijednosti, vrijedan je dokaz Tommaseove prisutnosti u svim dijelovima pokrajine.

Razdoblje nakon Prvoga svjetskog rata u dalmatinskom je tisku na talijanskom jeziku obilježeno tzv. “krunjom pobjedom”. Razdoblje je to u kojem se talijanske stranke u Dalmaciji u potpunosti udaljavaju od postulata nekadašnje Autonomističke stranke, te se javno izjašnjavaju za pripojenje Dalmacije Italiji opravdavajući svoju želju za teritorijalnim posezanjima povijesnim pravom Italije.

U članku naslovljenom *Echi della festa per la bandiera di Firenze*⁵⁸ prenosi se popratni tekst Isidora Del Lunga, koji je stigao u Zadar zajedno s talijanskom trobojnicom, poklonom grada Firenze i gradonačelnika Serraglija, i u kojem između ostalog čitamo:

A Zara di auguste memorie romane e veneziane fedele custoditriche per la Dalmazia all'Italia, A Zara che dalla Dalmazia tutta raccolse nel suo il rimpianto dei fedeli di San Marco quando la gloriosa Re-

(⁵⁶) Radi ilustracije donosimo Podujinu abecedu i po koji primjer njezine primjene. Dvadeset šest slova Podujine abecede su: *a, b, c* (z aspro), *č* (*c*), *d, e, f, g, (gh) q* (*g*), *h, i, j, l, m, n, o, p, k, r, s, š, t, u, v, z*, (*z* dolce), *x* (*s* dolce). Primjenom ovakvog modela imenica *zucchero* bi se pisala *cukkero*, *quercia* bi postala *kverčja*, itd., usp. *ibid.*

(⁵⁷) Na Tommasea se odnose stihovi: “Con affetto e sennità, / vengo dirvi la verità, / della mia lingua cari / non v'al mondo d'essa pari. // La da Dante ben descritta, / da Manzoni poi pulita, / Tommaseo nella vita, / con sinonim'arichita. / Ma ancora snaturata, / Nel scrivere un po' stà”, *ibid.*

(⁵⁸) “La Voce Dalmatica”, 11.3.1919.

pubblica fu tradita indegnamente nelle mani dei Barbari, A Zara, nell'estremo Oriente d'Italia, vedetta di patria sul mare nostro.⁵⁹

U odgovoru Isidoru Del Lungu, koji u ime zadarske općine potpisuje njezin potpredsjednik Persicalli, naglašava se njegov prijateljski odnos s Tommaseom te se na taj način Tommaseo dovodi u izravnu vezu s izraženim Del Lungovim političkim stavovima:

Nella memorabile solennità della consegna del tricolore donatoci da Firenze, il popolo di Zara ha glorificato commoso il Vostro nome, espressione magnifica di dottrina, di patriottismo e di amore a questa terra, patria di quel Niccolò Tommaseo ch'ebbe in Voi il biografo e l'amico più culto e devoto.⁶⁰

U završnom dijelu članka donosi se pjesma *Dalmazia* autora Luciana Merla, zapovjednika karabinjera zadarskog garnizona. Merlo talijansku okupaciju Dalmacije vidi kao prirodan slijed nakon rimske i venecijanske vlasti čiji su simboli rimski orao i duždev Bucintoro. Povlačeći paralelu između talijanskog poraza u bitci kod Visa i uspjeha talijanske mornarice kod Bakra i Premude, ističe rastuću snagu talijanske vojne sile. U zadnjoj strofi, imajući na umu da se potpuna okupacija ne može provesti bez književnosti i kulture, Merlo ističe, po njegovu mišljenju, dva slavna imena talijanske Dalmacije, Tommasea i Foscola, čija je poveznica Split, grad koji je 1918. ostao izvan granica Italije.⁶¹

Među pjesničkim uradcima afirmiranih ličnosti izdvajamo D'Annunzijeve stihove u kojima se slave Šibenik i Tommaseo⁶² iz *Canti-*

(⁵⁹) *Ibid.*

(⁶⁰) *Ibid.*

(⁶¹) Pjesmu donosimo u cijelosti: "Dall'aquile di Roma il vol sovrano / delle venete prorie l'ardua scia / hanno tracciato un solco non invano / nel ciel, nel mare della patria mia. // Sul Bucintor di mariaggio strano / una scena fantastica apparia, / allor che ai flutti con fedele mano / il simbolico anello di Doge offria. // Ed oggi, come allor, palpitan l'onde / fra Buccari e Premuda e con un grido / la vendicata Lissa vi risponde. // Di Tommaseo e di Foscolo frementi / s'agitano l'ombre e di Dalmazia il lido / ripete il nome d'Italia ai venti", *ibid.*

(⁶²) "E la seconda non fulge sopra il riposto mare / dalla gran nave di sasso, tra battistero e altare, / ma per gli occhi del suo veggente, / ma per gli occhi del suo cieco, pei fisi occhi riarsi / dall'ardore del futuro ch'egli vede levarsi / oggi dal sangue immortalmente. // O Sebenico beata, che hai gli occhi più profondi, / la cecità del pro-

co per l'Ottava della vittoria, pomoću kojih se pokušava stvoriti situacijski etos te Tommasea prikazati kao D'Annunzijeva istomišljenika na političkom planu, što bi u konačnici opravdalo okupaciju Rijeke te nagovijestilo *Il Comandanteov* ulazak u neke dalmatinske gradove.

5. Zaključak

Nagli zaokreti na književnoj i društveno-političkoj sceni u Dalmaciji krajem 19. i početkom 20. stoljeća ostavili su dubok trag na percepciju Tommaseove književne i društvene ostavštine koja je, u trenutku propasti ideje o autonomnoj Dalmaciji, ostavši bez svog konteksta postala lutajuća doktrina neprimjenjiva u svom izvornom obliku na novu društveno-političku realnost.

Usporedbom priloga posvećenih Tommaseu ili njegovu spomeniku u Šibeniku primjećuje se diskrepancija u diskursu između članka objavljenih krajem 19. stoljeća i onih objavljenih početkom 20. stoljeća. U člancima s početka dvadesetog stoljeća Tommaseo je uglavnom prikazan kao mesijanistički vođa talijanskog naroda u Dalmaciji čija snaga i autoritet počivaju na iredentističkim principima. Njegova ideja o ravnopravnom egzistiranju dvije nacije, dva jezika i dvije vjere u Dalmaciji, kao i ideja o borbi za kulturološko širenje talijanskog jezika i kulture na istočnoj obali Jadrana, pogrešno interpretirana postat će poziv za vojnu intervenciju i nasilnu i neprirodnu talijanizaciju Dalmacije koja je u Tommaseovim očima bila talijanska koliko i slavenska. Na taj će način iredentizam, pokret koji se pojavljuje još 1820. godine s Mazzinijem kao borba za talijanske "neoslobodene" pokrajine, u konačnici devalorizirati i svesti na uske nacionalističke okvire Tommaseovu europsku misao o bratstvu među narodima: "L'essere nato in colonia italiana mi interdisce i diritti e le comodità e i conforti che vengono dall'avere una patria; mi fece esule in casa mia, ma concittadino di più nazioni, mi diede a sentire la vita insieme alla natura e dell'arte, l'Occidente moderno e un po' dell'antico Oriente".⁶³ Primjećuje se također da u velikom broju člana-

feta reduce dai tre mondi / anch'egli ma senza corona!", *Un comizio pro Fiume al Teatro Mazzoleni*, "Il Corriere della Dalmazia", 20.9.1919.

(⁶³) Niccolò Tommaseo, *Mio testamento letterario*, u: Isti, *Opere*. A cura di Mario Puppo, vol. II. Sansoni, Firenze 1986, str. 373-374.

ka Tommaseova misao nije uvijek izravno prisutna, već se njegovo prisustvo neizravno osjeća u obliku biste ili portreta⁶⁴ koji se, potpuno lišeni verbalne sposobnosti, izvrsno uklapaju u zaokret u talijanskoj politici u Dalmaciji na početku 20. stoljeća. Političke poruke prisutne u takvim člancima u disharmoniji su s Tommaseovim idejama neovisne Dalmacije, ali prisustvo njegove biste ili portreta kao da im daje za pravo. S vremenom će umjetnički prikazi Šibenčanina, kao i kip u šibenskom parku potpuno zamijeniti Tommasea, čije se ideje neće uklapati u nove pravce koje su zagovarale talijanske struje u Dalmaciji. Dehumanizirajući Tommasea u obliku njegova brončanog odljeva, otvorit će se slobodan put k manipulaciji njegovim književnim, moralnim i općeljudskim porukama. Instrumentalizirajući Šibenčanina, predstavnici talijanske radikalne opcije u Dalmaciji neće dosljedno slijediti poruke svog uzora, što će u konačnici rezultirati propašću njihove političke ideje koja će ostaviti trajno negativne posljedice na kasniju percepciju Tommasea.

Potpuno drugačije poruke iščitavamo iz članaka objavljenih u vrijeme inauguracije Tommaseova spomenika u Šibeniku, gdje se primjećuje izostanak radikalne političke retorike te naglašavanje pozitivnih različitosti dva dalmatinska naroda.⁶⁵ U tom su razdoblju dalmatinski Slaveni nedvojbeno prepoznavali u Tommaseu književnu i moralnu vertikalnu o čemu svjedoči i govor narodnjačkog gradonačelnika Šibenika Ante Šupuka, održan pred tek otkrivenim Tommaseovim spomenikom:

Ljubimo narod, ponosimo se s njime, jer kako kaže Tommaseo u njemu je sva dostojnost. Slaveni budimo najprije! to je živi poklik našeg Velikana. Naučimo što nam o rodoljublju sberi, slijedimo ga u njegovim kriepostima, i to budi zlatni vienac, kog da mu poklonimo na

(⁶⁴) Kao primjer navodimo članak *La festa del patriottismo* u kojem se izvještava o Leginom balu održanom u Zadru. Dominantni motivi u članku anonimnog autora su portreti i biste: "Il busto di Dante – di nuovo – era nel mezzo, e, ai lati, sorvegliavano i busti degli uomini nostri più celebri e cari nelle lettere e nel patriottismo: Tommaseo, Paravia, Bajamonti, Lapenna", "Il Dalmata", 20.2.1901.

(⁶⁵) Autor članka *Cronachetta quindicinale* najavljujući svečanost inauguracije spomenika ističe: "Speriamo che nelle feste solenni di Sebenico, auspice il grande Dalmata, che amava d'identico affetto Slavi e Italiani, i Dalmati, d'ogni partito, si comporteranno da veri fratelli", "Rivista Illustrata", 1.5.1896.

spomenik, jer ćemo se tako najdostojnije odužiti uspomeni njegovoj. Širimo hrvatski naš jezik, narodnost našu, narodnu slobodu pa će nam djela biti blagoslovljena, pa ćemo se pokazati, da zaslužujemo našim nazivati Tommasea, koji je najtoplijom ljubavi njegovao svoj narod i slavio svetinje njegove. Da, Tommaseo nije pitao od nas žrtvu budućnosti naše kao narod, niti nas je htio vidjeti podgonicam, koji žive nekorisnim životom. On je htio da se uzdrži u nami saviest da smo slavan i junački narod. Tommaseo je htio, da latinska prosvjeta bude nam primjerom, al da nas ne uguši! On nas je bodrio, da učimo milozvučni naš jezik, kao neobhodno potrebit uslov za obširan moralni razvitak svakog pojedinog naroda. Ne, Tommaseo nije ni mrzio, nit izsmjehavao ono što imamo najsvetijeg i najozbiljnijeg, nit ljubav našu, nit običaje, nit interese, nit predaje, nit slave, nit muke naše, nit nam je govorio da smo tuđi domu svome! Veliki domorodče naš, žarke i umne tvoje rieči proslavile su ti narod za vjekove, te s toga haran narod danas sakupljen oko spomenika tvoga najtoplijom ljubavi sjeća se tebe i slavi uspomenu tvoju. Neumrli sliepče, uz ime tvoje narod ti sdvajati neće, da li će srčeno stupati k idealima, koje si mu ti ostavio, k idealima uz uzgoj i prosvjetu! Slava tebi, ponosu i diko naša! Slava tebi, gradjaninu milog Šibenika našeg! Slava!!!⁶⁶

BIBLIOGRAFIJA

- Alacevich, Angelico, *Pagine della storia di Sebenico*. Tipografia del Comando Truppe Dalmazia, Sebenico 1920.
- Barthes, Roland, *Miti d'oggi*. Einaudi, Torino 2014.
- Bartsch, S. - J. Elsner, *Introduction: Eight Ways of Looking at an Ekphrasis*. – Classical Philology 102 (2007) icvi.
- Brcic, Sergio - Tullio Vallery, *Personaggi dalmati: vita e opere*. Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, Venezia 2013.
- Ćuzela, Josip - Ivo Šprljan, *Tvrđava sv. Nikole, mjere zaštite s načelnim smjernicama*. Konzervatorski odjel Šibenik, Šibenik 2008.
- Donati, Ulisse, *Zara, paradiso perduto*. A cura di Sergio Brcic. Libero Comune di Zara in Esilio, Mestre 2014.
- Galvani, F. A., *Il re d'armi di Sebenico*, I. Pietro Naratovich, Venezia 1884.

⁽⁶⁶⁾ Paolo Mazzoleni, *Niccolò Tommaseo e il suo monumento in Sebenico*, cit., str. 87.

- Grubišić, Slavo, *Šibenik kroz stoljeća*. Muzej grada Šibenika, Šibenik 1974.
- Heffernan, J. A. W., *Museum of Words*. Chicago 1993.
- Livaković, Ivo, *Tisućljetni Šibenik*. Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2002.
- Lotman, Jurij Mihajlovič, *La Semiosfera*. Marsilio, Venezia 1985.
- Mazzoleni, Paolo, *Niccolò Tommaseo e il suo monumento in Sebenico*. Stabilimento tipografico di Spiridone Artale, Zara 1897.
- Miagostovich, Vincenzo, *La città di Sebenico guida storico-artistica*. Feroce, Roma 1969.
- Modrich, Giuseppe, *La Dalmazia romana – veneta – moderna. Note e ricordi del viaggio*. L. Roux e C. Editori, Torino - Roma 1892.
- Spitzer, Leo, *The "Ode on a Grecian Urn", or Content vs. Metagrammar*. – *Comparative Literature* 3 (1955).
- Stošić, Krsto, *Galerija uglednih Šibenčana*. Tiskara Kačić, Šibenik 1936.
- Tommaseo, Niccolò, *Mio testamento letterario*, u: *Isti, Opere*, vol. II. A cura di Mario Puppo. Sansoni, Firenze 1986.
- Tommaseo, Niccolò, *Scintille*. Red. def. a cura di Mate Zorić. – *Studia Romanica Zagrabiensia* 4 (1957): 60-89.
- Tommaseo, Nikola, *Iskrice*. Matica Hrvatska, Zagreb 1888.
- Vrandečić, Josip, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*. Dom i svijet, Zagreb 2002.
- Zanker, G., *Enargeia in the Ancient Criticism of Poetry*. – *Rheinisches Museum für Philologie* 124 (1981).
- Zorić, Mate, *Stjenovita dionica hrvatske književnosti. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*. Uredile Nedjeljka Balić-Nižić i Sanja Roić. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2014.
- Zorić, Mate, *Intorno alle "Scintille" di Niccolò Tommaseo*. – *Studia Romanica Zagrabiensia* 4 (1957): 53-60.
- Zorić, Mate, *La Prefazione ai "Canti del popolo dalmata" di Niccolò Tommaseo*. – *Studia Romanica et Anglicana Zagrabiensia* 38 (1974).

RIASSUNTO

L'articolo si propone di analizzare alcuni contributi pubblicati nei periodici dalmati in lingua italiana nel periodo che va dal 1889 al 1919, contributi dedicati a Tommaseo e al monumento a lui eretto nel 1896 nei giardini pubblici di Sebenico. Il monu-

mento, che per la sua collocazione centrale assume un importante ruolo didattico, negli articoli pubblicati assume la funzione di metalinguaggio, una seconda lingua dalla quale nasce il mito che va studiato all'interno del contesto delle due semiosfere dalmate: una basata sul concetto tommaseiano di nazione dalmata e l'altra ispirata al risveglio del sentimento nazionale croato e italiano. Scopo principale del presente articolo è fare luce sull'immagine di Niccolò Tommaseo creatasi in Dalmazia a cavallo tra Ottocento e Novecento in base a quanto è stato scritto nei periodici dalmati del tempo.